

JAKUB ŠLOUF, *Spríznění měnou. Genealogie plzeňské revolvy 1. června 1953*, Praha 2016, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 382 s., ISBN 978-80-7308-585-8

Zpochybnění základních životních jistot a společenských vztahů narušením žitého mikrosvěta, prolnutím různých prostředí a zásadní proměnou kontextu, které vyústilo v totální chaos a tragédii, to vše popsal ve svém románu *Spríznění volbou – Wahlverwandtschaften* (1809)¹ klasik německé literatury Johann Wolfgang von Goethe. Na rozdíl od výmarského básníka se Jakub Šlouf ve své knize, jejíž název *Spríznění měnou* si s Goethovou předlohou metaforicky pohrává, zaměřuje místo lásky a manželství na důsledky náhlého rozpadu očekávání dobrého života a znehodnocení jeho reprezentace – peněz. Knižní prvotina o plzeňských událostech vychází z disertační práce s poněkud věcnějším pojmenováním *Genealogie plzeňské revolvy 1. června 1953, analyzující veřejné kolektivní protesty obyvatelstva města Plzně v letech 1948–1953*, kterou autor v roce 2015 obhájil na Ústavu českých dějin FF UK.² Kniha uceleně propojuje dřívější poznatky, které Jakub Šlouf analyzoval již v četných dílčích studiích k vývoji poválečné stranické a mládežnické kultury,³ upevňování mocenských struktur komunistické strany⁴ a konečně také ke kultuře protestu v západočeské metropoli.⁵ Právě promyšlené zaměření celé

1 JOHANN WOLFGANG VON GOETHE, *Spríznění volbou*, Praha 1974.

2 JAKUB ŠLOUF, *Genealogie plzeňské revolvy 1. června 1953, Analýza veřejných kolektivních protestů obyvatelstva města Plzně v letech 1948–1953*, Praha 2015 (diss.).

3 Srov. JAKUB ŠLOUF, „Nechceme svaz mládeže, když má rudé oči!“ Politický život pražských a plzeňských středoškolačů v letech 1945–1948, *Soudobé dějiny* 18/2011, s. 627–668; TÝŽ, *Obraz myšlení západočeských středoškolačů na stránkách nezávislého časopisu Studentský hlasatel (1946–1947)*, in: Sborník k počtĚ Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů, (ed.) Marie Wasková, Plzeň 2011, s. 290–295; TÝŽ, *Rivalita komunistické strany a sociální demokracie na Plzeňsku v letech 1945–1948, Poválečné dědictví prvorepublikových tradic*, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu VI, (edd.) Zdeněk Kárník, Michal Kopeček, Praha 2012, s. 113–137.

4 Srov. JAKUB ŠLOUF, *KSČ na Plzeňsku v letech 1945–1948, Početnost a struktura členské základny, Minulostí západočeského kraje* 42/2007, s. 337–432; TÝŽ, *Krajské vedení KSČ na Plzeňsku v letech 1945–1948, Minulostí západočeského kraje* 44/2009, s. 261–352; TÝŽ, *Rozvrat lokálního stranického a bezpečnostního aparátu v průběhu plzeňských demonstrací 1. června 1953*, in: Rok 1953 v Československu, (edd.) Jiří Petráš, Libor Svoboda, Praha 2014, s. 295–305.

5 Srov. JAKUB ŠLOUF, *Proamerické demonstrace v Plzni 5. – 6. května 1948, „Nesneseme v republice štvání proti Americe!“*, in: Třetí odboj, Kapitoly z dějin protikomunistické rezistence v Československu v padesátých letech 20. století, (ed.) Václav Veber, Praha 2010, s. 83–103; TÝŽ, *Byly*

knihy na posledně jmenované regionální téma, které by se mohlo na první pohled zdát značně omezující, z ní činí v českém prostředí ojedinělou sondu s širokými tematickými přesahy k dějinám moderní společnosti. Autor v ní zúročuje svůj dlouhodobý badatelský zájem a na základě vynikající znalosti pramenů dává vyniknout celé řadě doposud opomíjených detailů počáteční fáze ustavování diktatury KSČ.

Dosavadní historiografie se podle Šloufa přespříliš zaměřovala na události přímo spojené s peněžní reformou v roce 1953, jejichž hodnocení oscillovalo mezi předlistopadovým pojetím plzeňského „antiúnora“ jako kontrarevolučního puče až po první antikomunistické „povstání“ glorifikované v době následující (s. 12–13). Žádné z těchto pojetí přitom nevěnuje dostatečnou pozornost důkladné rekonstrukci jednotlivých vrstev samotné události či dlouhodobějším trendům a obecnější protestní kultuře, ze které tyto události vyrůstaly (s. 7–11). Za základ důkladné revize soudobých interpretací i faktografického popisu plzeňské revolty si Šlouf zvolil koncept protestu jako aktuální manifestace sociálních hnutí, jejichž aktéři v něm skrze srozumitelné protestní formy a sdílené kulturní symboly artikulují ohrožené sdílené hodnoty a identity. Protest bezprostředně reaguje na tento morální šok aktualizací doposud jen latentního společenského konfliktu, v němž je zpochybněn dominantní diskurz (s. 31–32, 36–37). Tím se otevírá pole pro nové vyjednávání individuálních a sdílených hodnot a identit. Nedochází v něm jen k inovaci struktury vládnoucího systému, ale také k osvojení zkušeností ze strany samotných aktérů, kteří k ní nově formulují svůj vztah. Protest tak představuje mnohvrstevnatou událost, k jejíž analýze našel Jakub Šlouf podle svého soudu dostatek vhodných nástrojů právě v teorii nových sociálních hnutí. Sestavený výkladový model podle něj kombinuje výhody funkcionálních i sociálně konstruktivistických přístupů s výzkumem kolektivních protestů obyvatel ve státně socialistických režimech (s. 20–24, 33–35, 38).

V genealogii poválečné plzeňské protestní kultury začíná Jakub Šlouf po roce 1948 kapitolami, v nichž se zaměřuje na veřejné demonstrace v Plzni v letech 1948–1949 a na stávky dělníků Škodových závodů, resp. ZVIL, v letech následujících, až do roku 1953. Demonstrace při výročí osvobození města ame-

plzeňské demonstrace v červnu 1953 vyprovokovány spolupracovníkem StB? Životní příběh kamelota Josefa Fencla (1909–1979), in: České, slovenské a československé dějiny 20. století VI, (ed.) Sylva Sklenářová, Ústí nad Orlicí 2012, s. 85–96; TÝŽ, „Pojďte si s námi koupit svačtinu za 500 Kč!“ *Plzeňské demonstrace 1. června 1953 jako důsledek dočasně ztráty každodenních životních jistot obyvatelestva v průběhu tzv. měnové reformy*, in: Naše měna je pevná, Plzeň a měnová reforma 1953, Plzeň 2014, s. 29–36.

rickou armádou v květnu 1948 a 1949 (s. 45–68), tichý studentský pochod, sročení obyvatel a násilnosti provázející tryznu za prezidenta Edvarda Beneše v září 1948 (s. 68–97) představovaly veřejné události, při nichž se vyjednávala nová pravidla a vzory očekávaného jednání. Kromě orientace na symbolicky exponovaná místa (základní kámen pomníku americké armády, pomník TGM) sledovaly obdobnou strukturu, při níž oficiální akty přerůstaly do spontánních demonstrací a nepokojů. Jakub Šlouf velmi plasticky vykresluje oboustranný proces sociálního učení, při němž se aktéři učili projevovat nesouhlas a příslušníci bezpečnostních složek jak srocování obyvatel předcházet. Stávky dělníků největšího plzeňského závodu byly naopak událostmi uzavřenými za továrními ploty, kde docházelo k přerušení práce nejčastěji kvůli zásobovacím problémům, mzdovým nesrovnalostem nebo nevyhovujícím pracovním podmínkám. Jakub Šlouf před samotnými stávkami (s. 140–154) představuje továrnu jako jakýsi uzavřený myšlenkový svět. Dělníci si zde pěstovali mimořádné sebevědomí (s. 99–105) a stranické orgány měly jen omezené možnosti rozhodování (s. 124–140). Tento mikrosvět byl ale zároveň pod nebývalým tlakem rostoucích produkčních nároků první pětiletky, které byly komplikovány personálními přesuny a technickými problémy (s. 105–124).

Širokým souvislostem samotných plzeňských stávek a demonstrací 1. června 1953 věnuje Jakub Šlouf poslední a zároveň nejrozsáhlejší kapitolu své knihy. První červnový den roku 1953 popisuje jako dynamickou mnohvrstevnatou událost (s. 174–216), která se v závislosti na kolísající iniciativě různých skupin aktérů a na jejich interakcích s okolním publikem spontánně proměňovala z hodiny na hodinu (s. 205). Roznětkou výbuchu lidového hněvu se přitom stalo náhlé provedení měnové reformy, kterou přes veškeré utajení obyvatelé dlouhodobě očekávali. Nedostatek informací naopak způsoboval narůstající napětí ve společnosti, jež vyústilo v nákupní horečku a všeobecnou paniku (s. 156–164). Provedení měnové reformy nečekali ani samotní komunističtí funkcionáři, kteří ještě nedávno přesvědčovali své okolí o smyšlenosti podobných dohadů, což jejich autoritu, narušenou již předcházejícími lokálními odnožemi stranických očistných procesů, znejistilo ještě více. Navíc se v ranních hodinách 1. června 1953, kdy měli na pracovištích přesvědčovat dělníky dožadující se vysvětlení, sami účastnili agitačních stranických schůzí (s. 164–176). Měnová reforma natolik narušila legitimitu panství diktatury KSČ, že byla dočasně paralyzována akceschopnost stranického a bezpečnostního aparátu. Ta byla opětovně obnovena až opožděným zásahem celostátních orgánů. Sebevědomí dělníci po neúspěšném vyjednávání opustili prostory továrny a při pochodu k sídlu Jednotného národního výboru na náměstí Republiky jejich protestu nikdo nekladl odpor, naopak se k nim přidávali dělníci z menších

závodů a kolemjdoucí. Jakub Šlouf přitom argumentuje, že události v této fázi typologicky kombinovaly legitimní formy dělnické stávky s poválečnými formami veřejných protestů (s. 155–156, 177–186).

Nenásilné a neozbrojené řešení konfliktu přesvědčováním, které zpočátku podporovaly místní a rovněž centrální stranické a bezpečnostní orgány, bylo přehodnoceno až po násilném proniknutí davu do budovy radnice, krajského soudu a rozšíření fyzického napadání představitelů komunistické moci (členů komunistické strany, Státní bezpečnosti a Lidových milicí). Na první organizovaný odpor tak demonstrující narazili až v brzkém odpoledni, kdy jim cestu k rozhlasové budově zatarasili lidoví milicionáři (s. 193–206, 220–223, 228–230). Posílené bezpečnostní síly zahájily koordinovaný postup proti demonstrantům kolem třetí hodiny odpoledne, přičemž demonstranti byli postupně rozehnáni mezi pátou a sedmou hodinou večerní. V této době již představitelé komunistické strany uplynulé události definitivně označovali za pokus reakce o protistátní puč (s. 214–216, 233–236). Tato interpretace se ukázala být zásadní při delegitimizaci protestů a sehrála důležitou roli již při večerní manifestaci komunistické strany, která měla být protiváhou předešlých demonstrací (s. 241–251), stejně jako při následné široké represi – potlačování dalších stávek (s. 258–267), snahách o konstrukci justičních procesů (s. 267–280, 331–339), mimosoudní perzekuci účastníků demonstrací (s. 288–299), nuceném vysídlení některých obyvatel (s. 308–314) – a také při stranických prověrkách (s. 314–326).⁶

Celkově Jakub Šlouf hodnotí plzeňskou revoltu 1. června 1953 jako hybridní formu protestu odrážející nejdůležitější konflikty mezi členskou základnou a vedením KSČ, mezi průmyslovými dělníky a státními představiteli a konečně mezi stoupenci a odpůrci poučného uspořádání. Panika vzniklá z náhlého provedení peněžní reformy přechodně stmelila různé formy protestu v jeden tekutý celek, který v kombinaci s aktuálním oslabením KSČ vedl k totálnímu chaosu. Zpětná politizace a kriminalizace protestů, rozsáhlé represe a nastoupení nového kursu při zohledňování životní úrovně obyvatel představovaly vzájemně propo-

6 Šlouf věnuje pozornost i věkové a profesní struktuře demonstrujících (s. 280–288) a statistickým šetřením příčin stávky v Závodech V. I. Lenina (s. 299–308), které poskytují neocenitelné informace. Například převažující účast mladých dělníků, kteří měli vysoké výdělky a sympatizovali se západními kulturními vzory, čemuž odpovídalo výraznější zapojení provozů zasažených v letech 1949–1953 výraznou restrukturalizací. Na druhou stranu ale podtrhují již tak dosti nesourodou skladbu druhé části celé kapitoly, která měla být snad raději vyčleněna samostatně.

jený komplex opatření, vedoucích v konečném důsledku k opětovné stabilizaci systému vládnutí diktatury KSČ (s. 340–354).

Na pozadí důkladného výzkumu jedné jediné události otevřel Jakub Šlouf ve své knize celé spektrum témat a otázek, které zpracoval a zodpověděl jenom částečně. Pro preciznější vysvětlení činnosti natolik komplexního jevu, jakým mocenské panství a jeho vztah k protestním hnutím bezpochyby je, by musel využít ještě širší plejádu konceptuálních přístupů než aplikovaný model inspirovaný výzkumem nových sociálních hnutí. Už samotná jeho aplikace vykazuje určité nedostatky. Explicitně není vysvětlen vztah mezi novými sociálními hnutími jako součástí druhé krize modernity a sledovanými protesty, jejichž struktura daleko více odpovídala modernitě organizované.⁷ Náležitě konceptuálně ukotven není ani vztah mezi protestem jako aktem sociální komunikace a zpochybněním dominantního (oficiálního) diskurzu (s. 36–37) a mezi mocenským panstvím, systémem vládnutí (režimem) a legitimitou (s. 34–35). Definice v obou případech chybí a v samotném textu jsou tyto pojmy používány spíše intuitivně. Důkladnost genealogie plzeňských událostí by ještě zvětšilo, kdyby autor ve svém zkoumání překročil mezník roku 1948, resp. 1945. Analýza kultury protestu, o kterou jde v knize především, by získala na obdobně větší přesvědčivosti, kdyby bylo detailněji vykresleno utváření a fungování hodnot a identit dělnického prostředí nebo kdyby byl vysvětlen vztah mezi eskalací protestů a kolektivním násilím. Řada poznatků k ukotvení tématu v širším kontextu přitom mohla být vytěžena z rozsáhlé tuzemské a zahraniční literatury, jejíž potenciál nebyl dostatečně využit ani v případě dostupných analytických modelů.⁸ Stranou analýzy

7 Srov. PETER WAGNER, *A Sociology of Modernity, Liberty and Discipline*, London 1993, s. 124n.

8 Jakub Šlouf se jen okrajově zmiňuje o protestní kultuře v období tzv. Protektorátu Čechy a Morava. Šíření zpráv o plzeňských demonstracích poštovními úředníky a snaha dosáhnout obsazení rozhlasu zase nápadně připomíná praxi protinacistického povstání v květnu 1945, která byla v českém prostředí již dostatečně prozkoumána. Srov. VÁCLAV KURAL, ZDENĚK ŠTĚPÁNEK, *České národní povstání v květnu 1945*, Praha 2008, s. 105n. Specifickou reakcí dělníků na výrobní tlak za nacistického Německa, která byla spojena s představou poctivě odvedené a zároveň poctivě odměněné práce, na niž naráží také Jakub Šlouf, popsal například ALF LÜDTKE, *People Working, Everyday Life and German Fascism*, *History Workshop Journal* 50/2000, s. 82–88. Události plzeňské revolty, jak je Jakub Šlouf ve své knize podrobně popsal, by navíc představovaly klasický příklad „přerušených vyjednávání“, jak je ve své typologii kolektivního násilí definoval Charles Tilly. Celou řadu fenoménů, které Jakub Šlouf podrobně popisuje, například přerůstání nenásilných demonstrací do útoků na nepopulární představitele vlády, přechodné vytváření koalic aktérů s rozdílnými motivacemi, role nezasahujících specialistů na násilí, vztah mezi vykonavateli násilí a publikem, by nemusel jen konstatovat, ale mohl by je také analyzo-

navíc zůstaly pojmy spojené se specifiky fungování vnitřních mechanismů KSČ, například diktátorství, kritika a sebekritika, které jsou staticky přebírány z pramenů, ale nejsou čtenáři vysvětleny jako výslednice dynamické sociální praxe. V podobných případech autor prolíná analytický jazyk výkladu s řečí pramenů, což je značně matoucí a komplikuje celkové porozumění výkladu.

V závěru vyjádřené rozpaky by neměly být chápány jako kritika nedostatků, ale naopak jako důkaz inspirativní síly recenzované knihy. Jedná se totiž bezpochyby o knihu vyčnívající nad průměr historiografie českých moderních dějin, o mikrohistorii, která na základě precizní badatelské práce pojednává o zcela zásadní události při ustavování panství diktatury KSČ. Autor si nevytkl za cíl ani sepsání velkých dějin v regionálním rámci, jako to dělají regionální dějiny, ani vysvětlení komplexního fungování mocenského panství na příkladu konkrétní události, jak to například činí dějiny každodennosti. Kniha naopak působí velmi kompaktním dojmem. Aniž by čtenáře zahlcoval zbytečnými teoretickými úvahami, sestavil autor účinný a na tuzemské poměry sofistikovaný výkladový model, který výborně komunikuje s použitým empirickým materiálem. Na jeho pozadí potom fascinujícím způsobem otevřel a zodpověděl obrovské množství zcela zásadních otázek. S tím, že některé z nich zůstaly nezodpovězeny (a muselo tomu tak nepochybně být), se bude muset vyrovnat následující výzkum.

Jaromír Mrňka

vat a vysvětlit. Srov. CHARLES TILLY, *Politika kolektivního násilí*, Praha 2006, s. 191–204. Při analýze protestní kultury a násilí (vyhazování výzdoby a bust představitelů KSČ z okna radnice, bití představitelů KSČ, StB atd.) zůstal navíc nevysvětlen ambivalentní masopustní charakter tohoto performativního jednání, které vládnoucí řád nejen zostuzuje, ale zároveň nově formuluje a upevňuje. Podobná interpretace by podle mne ještě posílila tezi o živelném protestu, který provázely zábavné emoce veselého ničení a jehož se účastnili také složky obyvatel loajální k panujícímu mocenskému řádu (například s. 193–195, 201, 347). K tomu srov. MICHAIL MICHAJLOVIČ BACHTIN, *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha 2007, s. 204.